

Тодор Г. Влайков

КОСАЧ

Очерк

Това бе по коситба.

Имахме и ние косач. Тръгнах да му нося обяд.

Минах покрай зелената морава, дето е старото оброчище «Св. Георги» и поех пътеката по стръмния бряг.

Слънцето е отфръкнало пет-шест остена над планината. Небето е ясно и чисто като кристал. Само от изток иззад планината са се подали три-четери къдриви облачета и полекичка, боязливо лазят към откритото ширине след слънцето — двоумят се сякаш дали да го настигнат и премрежат, или да се върнат, отдето са дошли. Въздуха е пресен, лек и прозрачен. Той е измит от слабия дъжд, който е валял през нощта. Тънък ветрец полъхва откъм Балкана и разнася мирис на полски треви и цветя. Лек и приятно се диша. Лекота пълни гърдите. Лекост усещаш и в душата си.

Долу под брега криволичи малката рекичка. Нейния тих ромон едва се издига и донася горе до пътеката. От другата ми страна се зеленее избуяли кукурузя. Те са май човешки бой. Пуснали са и коприна. Дългите им листа, полюлявани от лекия ветрец, издават слабо и нежно шумолене, сякаш сладка приказка разправят един другиму. Неотърсените още по тях дъждовни капчици, огрени от слънчев лъч, проблясват като елмазени зрънца.

Вървя покрай кукурузено море. Тихо и пусто е сега тук. Шума и песните, които преди две-три седмици оглашаха тоя край, когато се възриваше, сега са пренесени другаде.

Ето го отсреща полегатия кър, дето се жълтеят зимнините. Прошарен с кръстци, из него сега на много места се съзират по-малки или по-големи дружини жътварки, наведени над [постотта](#) или изправени за отдих. Оттам вятъра донася провлечени и тъжни напеви на някои по-гласовити песнопойки, прекъсвани от весели провиквания. Тям сякаш приглася пресекивата песен на закъсняла чучулига, зареяна нейде из висинето.

Навлизам из ливадето. Сред тях тук и там косачи, нейде по един или двама, другаде по цяла редица, пристъпят полека, като въртят равномерно лъскави коси. От време на време те се спират, изваждат из пояса брус и започват да точат своите коси.

Плоския шум от точенето се смесва с еднообразното бърбене на вадата, що се провира покрай пътеката. По-нататък из нашарена с дълги откоси ливада, прилична на моминска пъстра черга, берачи с дълги вили пъргаво обръщат или разряждат позасъхналото сяно.

И нашето ливадче се провидя. Ето го и бае Цено. Превързал бяла кърпа на главата си, по риза до пояса, той е размахал своята коса и откоса след него расте и се наряджа до другите. Понякога слънчев лъч засегне косата му и тя блесне като светкавица.

— Помага Бог, бае Цене! — поздравих го, като стигнах до самото ливадче. — Наваляш ли, наваляш ли?

— Дал Бог добро, байовото — отвърна той, като се изправи. — Трябва да се наваля. Сега, дорде е хладно, коситбата по спори. Че след малко, като припече...

— Така е, бае Цене, ти си знаеш работата. Ами ще оставиш ли сега да пообядваме, или ще доизкараш зафанатия ред?

— Нека изкарам отсока, та да го не напушам на средата. — И бае Цено извади из пояса брус, наточи бързо косата, па се наведе и зафана пак да върти косилото.

Аз се упътих към края, дето беа нещата на косача, и сложих там цедилника с хляба и съдовете с гозбата. Приблжих след това към бае Цено и се спрях да го погледам.

Тучната жълта детелина, изпъстрена с други още полски цветя, бързо се поваля под острилото на косата и тича, сякаш по-скоро да се наслага върху къдравата ивица, що се точи и реди след стъпките на косача. Сладък дъх на прясно сяно се носи откъм наредените откоси.

Бае Цено, нисък и плещест, приведен малко напред, леко пристъпя, като че ли плавно лети след своята коса. Ризата му е разгърдена, та да му влиза хлад. Неговото широко и открито лице, загоряло от слънцето, е оросено с едри капки пот. Малките му зеленикави очи, които други път така мило и доверчиво те гледат, сега са устремени към косата и неотклонно следят нейния замах.

Достигнал до края на ливадата, той се изправи и въздъхна с облекчение.

— Сега да обядваме, а? — И той нарами косата, па тръгна с едри крачки покрай пресния откос. А след него и аз.

Стигнахме на она край, дето беа нещата. Бае Цено заби косилото в земята и косата, разперена настрана, изглеждаше като някакъв голям меч, насочен срещу невидим враг.

Постлах изпразнения цедилник, сложих хляба и ястието и седнахме.

Извадих из джеба си оловно палурче с ракия и го подадох бае Цену. Той го пое.

— А наздраве — рече, — що се работи, да е хаирлия! — И цръкна няколко пъти из тънката цевица на палурчето.

Подаде и мен. Аз не пия. Той цръкна още веднаж-дваж, па взе, та затикна дупчицата с една сламка и го сложи настрана, под откоса.

— Нека седи, та като припече към пладне, да има да си посмуквам. То е добър цяр срещу жегата. Ха да зафанем!

Прекръстихме се. Бае Цено като всеки кърник и работен човек ядеше бърже и с голям ищах. Не приказваше много при яденето. Позапита ме: тато къдя е, привършваме ли полската работа, добри ли са нивето ни. Запитах го и аз за едно, за друго. И обяда се свърши.

С нетърпение гледах по-скоро да привършим яденето. Защото очаквах, че след обяда ще настъпи нящо особено и хубаво...

Бае Цено е прочут майстор на всякакви свирни.

Нерядко в празник всред хорото ще надуе той тънката си габровска свирка и нейната кръшна песен разиграва сърцата на всички млади и кара буйните моми и момци до полуда да скачат и да тропкат

Свири някога и по сватби, като приглаша с голямата си многострунна сантура на цигуларите. Неговото тихо и разногласие подръпване, майсторски изпълнявано и пригаждано, допълва, смекчава и подслажда тънките провлечени извивки на цигулките.

Още по-голям майстор е той на тамбурата. В горния край на селото пред тяхната къща има под върбите моравка. На тая моравка в празник следобед се събират на приказка като в механа мъже от махалата. Когато не свири на хорото или на сватба, и бае Цено е между тях. Отбивал съм се и аз някой път на това махленско сборище. Насядали са там доста мъже — и прекарали, и по-млади. И започнал е сладък мухабет. Попривършат ли се приказките, изведнаж се сети някой и:

— Цене бе — каже, — я донеси тамбурата!

И бае Цено не чака да му повтарят, ами скокне самичък или прати някое дете и тамбурата след малко е в ръцете му. Мухабета вече е прекъснат. Всички знаят баевата Ценева тамбура и всички с нетърпение чакат да зафане. Седнал кръстом, обгърнал грижливо своята посестрима и устремил гальовен поглед към нея, той подрънне,

подрънне, дорде я нагласи, па зафане. Гъвкавото перце забръмчи по тънките струни, пръстите му заприпкат и заиграят по дългата опашка на тамбурата и като закара ситно и крехко ония маанета — всички се унесат да го слушат! Един свил колене по турски и дялка някаква пръчица с челопешкото си ножче, вързано за пояса му; други, облегнат на лакътя си, пуши малко чибуче; трети е легнал по корема си и чопли нящо из тревата; а някой пък се е навел над бае Цено и е зяпнал въз тамбурата му, сякаш ще я лапне. Всички са притаили дъх, всички са увлечени от тая чудна свирня, на всички е леко и хубаво, на всички душата е изпълнена с някаква дивна омая... Такъв майстор е бае Цено на тамбурата!

Не по-малко е майстор той и на кавала — Слушал съм го някой път на полето, когато, седнал да си почине след кърската работа, облегнат на една страна, той го е надул тихо и сложно. И леят се малко дрезгавите, ала инак сладки звуци на кавала. Неговите провлечени, тъжно мили напеви се носят из ширното поле през урви и долища. И техния отглас достига чак горе до планината, дето млад овчар, запладнил стадото си, ревниво се е ослушал в тях.

Като смятах, че всякога носи у себе си своя кавал, аз очаквах, че и сега, след обяда, ще извади ставите му, ще ги сглоби и дордето си почива, ще изкара някоя.

Докато прибирах съдовете, бае Цено взе да рови и да търси нящо из своята торба. «Там ще е, види се, кавала — помислих си. — Ей сега ще го извади...» Ала на място кавал бае Цено извади из торбата си една малка наковалня, която на косашки език се нарича Йорс, и едно чукче. «Нема свирня — рекох си разочарован. — Косата си ще клепа.» И наистина, той стана, взе косата, махна косилото, па седна турски, заби Йорса пред себе си, сложи края на косата върху него и с малкото чукче зафана да я клепа, да изтънява притъпеното ѝ острило.

— Рекох, бае Цене, че си донесъл кавала, та ще да посвириш.

— Нема време сега за свирня, байовото. Трябва да се бърза, дорде не е припекло! — отвърна той наставително.

— Така е — рекох и седнах и аз край него, загледан в работата му.

Захоратихме се за едно, за друго.

Бае Цено е приказлив и сладкодумен човек. Говори полека и сложно. Обича да екне и запитва. Обича и сам да разправя, каквото е чул и видял. А той доста е ходил по света, много нящо е видял и чул, та всякога ще намери с какво да те заприказва и какво да ти разправя.

Запитах го сега, както му е реда, за неговия поминък.

Добре бил, слава Богу! Хубаво се поминувал. Зиме работил терзилък: шие селски дрехи — [чешири](#) и сукмани, в солдатлъка пък се научил и граждански дрехи да прави, и на машина да работи, та сега и панталони пошивал. Походвал в празник, както го знаем, и на сватби да свири, та и оттам изкарвал по нящо. Като се запролети, ходел и с дюлгери да работи. А кога излезе кърската работа, пусне се в нея — кое тяхно си ще работи, кое на чужди хора — и чак наесен ще патакса.

— Изкарва се поминувката, байовото — продължи той. — Не мога да се оплача. Много труд се полага истина, без мярка труд. Лете всички в къщи — и жена и деца — се поробваме. Ала все пак криво-ляво поминуваме. И нахранени сме, и облечени сме. Живеем като всички хора. Едно само е лошо...

— Какво е лошо, бае Цене? — попитах участливо.

— Лошото е това — отвърна той, като вдигна глава и ме погледна с една увереност, — че даване тежко ни е налегнало.

— Даване ли? — запитах малко изненадан. Аз очаквах, че някаква домашна беда или неслука го е сполетяла, та от нея ще се оплаче.

— Даването е тежко — повтори той, като продължи да удря с чукчето по

острилото на косата. — Тежко е, че е много. Дай за това, дай за онова!... Хеле пък патентите — тия най дотягат! Нали шия зимно време — дай патент за шиваклъка! Като посвирвам по сватбите — хайде патент и за това! С дюлгерите дето поработвам — пак патент! Аман съм рекъл от патенти и от даване! — завърши с някаква злъчност бае Цено.

Това негово злъчно натякване ме доста зачуди. Аз го знаех за тих и кротък човяк. Приказлив е наистина, ала приказките му са благи и спокойни или шеговити и весели. А сега?...

Той позамълча, загледан в онова място на косата, дето удряше чукчето.

— Надни взема, па се размисля — подфана бае Цено, унесен сякаш в себе си. — «Защо» е всичко това? Защо са тия патенти? Защо е толкова даване? Преди години в турско време плащахме истина тежко даване, ама прибираше го него чужди цар. Че тогава бехме, вика се, робе. И никой ни не жалеше. А сега нали сме свободни? Нали си имаме наш княз и наши управници? Защо е пак това тежко даване?... Истина е, без даване не може. Трябва, то се знае, царщина да се поддържа, войска, чиновници... Ама не може ли по-малко да е? Не може ли, да речем, тия патенти да ги няма?... То и тях белким за добро са ги наредили... ама на, излиза, че само пречат на хорския поминък.

— И какво ли правят толкова пари, дето ги събират от даването? — продължи бае Цено излиянието на своето недоволство. — Като плащаме и аз, и ти, и всички в селото, като плащат по всички села и градове, трябвало би много нящо да се събира. И какво ги правят, думам си, тия купища пари?...

— Други път си мисля пък друго — подзе пак след късо смълчаване. — Хайде, да кажем, патентите трябват. Трябва и това, и онова, и всичко, дето го плащаме. Ами като дават за войска, за чиновници, като дават там за едно и за друго, което ние не го видим, защо не вземат да дадат и за такова нящо, дето да го познаем и ние, дето и нам да стане по-добре... Защо не помогнат, да речем, на поминъка? Че виж какъв [кесатлък](#) е настанал!... За мене си, да го кажем, аз не се оплаквам. Изкарвам си поминувката. Нали ти думам, голям труд, ала все пак живеем. Ами за другите е тежко. Виж еснафа: колцина са вече, дето затварят дюкяни и избягват по София и по други места да си дирят прехраната. И търговии са спряли, и всичко е замряло... А по-рано — нали помним? — не беше така. По-добър бе поминъка и по-честито се живееше, и по-весело беше на всички. А от що и от какво е сега това притеснение по хората, не мога да го разбера... Не знам, байовото, не знам, ама... Ех... Тежко и задушно взе да става...

Той каза това белким за живота. Да го отвлеча от нерадостните мисли, на които се беше отдал, аз взех думите му, че са за времето, и добавих:

— Задушно взе да става наистина. Слънцето зафана да припича.

— И времето стана задушно — повтори бае Цено, па сложи чукчето на коляното си, извади из пояса син пешкир и изтри потното си лице. — Отзарана беше по-хладно, ама сега е че взе да припича — додаде той и потърси стомната, която бе затулена под откоса, па я навири да поразкваси загорелите си уста. — Голяма горещина ще бъде и днеска...

Аз забележих, че тая горещина е нищо при оная, дето я видях миналата неделя в София. Там не можеше дори да се диша от жегата и задух.

Бае Цено потвърди, че в София става по-голяма горещина, отколкото по нас. Това го знае от солдатлъка.

— Та ли до София ли ходи? — запита той, като взе чукчето и се залови да доклепва косата. — Какво прави там и кога се върна?

Аз му обясних.

— Па що има, що нема по-голямото село? Приказва ли се там за война? Тука не знам отде и как се пусна, че уж щяло да има пак бой със сърбето.

— И аз го бех чул това нящо. А в София нищо такова нема. За никаква война там не говорят.

— Не вярвам го и аз, ама знам ли?... Все може да има от крилце перце. А щом се помене за война, щом се каже, че ще събират запасните, сърцето ми все ще трепне. Що санким? Да те повикат тебе в това хубаво работно време, да оставиш дом и къща, да напуснеш кърската работа и да отидеш кой знае къде и защо...

— Не може, ка'еш, да бъде това — подзе отново бае Цено. — И аз го така мисля. Та и защо ще да е сега тая нова война със сърбето? Какво има още да се разправяме с тях? Нали се бихме веднаж — и това бе, вика се, вчера? Па какво излезе? Толкова свят загина, толкова загуби се понесоха! Защо би всичко това? Истина, надвихме им, слава добихме... Ама каква полза от нея? Тия, дето загинаха, нали нема да живеят? И това, дето го изгуби народа, нали нема да се върне? И нали се скараха, вика се, два братя?...

— Право е донейде това, бае Цене... — казах колебливо, като рекох и аз да взема участие неговите горчиви размишления. Смятах при това да му обърна внимание и върху другата страна.

— Аз така си мисля, байовото — прекъсна ме той, нечул сякаш моите думи: — И сръбската война, и всяка друга война е само за зло. Войната никак да я нема, ще да е най-добре. Какво са криви простите хорица, дето са ги повикали за солдати, та се трепят един други? Нали и аз се бих в сръбската война. И аз пушках. Може и аз да съм убил някой сръбин. Е, сега тоя сръбин, дето съм го убил, сторил ли ми е нящо? Или и мен пък да са убили — аз сторил ли съм тям нящо, та децата ми да останат сирачета? Искам да кажа, за права Бога си гине толкова свят в битките... Не че ме е страх от войната, та думам така. Не се боя аз. Ходих веднаж и ако ме повикат, не дай Боже, пак ще ида. Нали е отечество? Трябва за него, както се казва, живота да дадеш. Ама което е право, право си е: нечинливо нящо са това войните, дето толкова свят и толкова човешко добро гине. Нали е най-хубаво големците и управниците на държавите да се сговорят и с добром да уреждат разправиите си, та да не стават зян толкова добри хорица... Ама еня ли ги е тях за тия, що теглят и гинат? Уж умни и

Бае Цено пак се посмълча. Примъкнал върху Йорса края на косата, той ускори ударите на чукчето, сякаш по-скоро да свърши.

Аз се загледах в него. Челото му, оросено с едър пот, беше прорязано с дълбока бразда. Погледът му, втречен върху острилото над Йорса, всъщност бе задълбочен навътре, сякаш в душата си се вира. «Виж ти какви големи и парливи въпроси се раждат в неговата уж простичка глава!» — помислих си.

— Ей такива неща, без да го искам това, се пръкват понякога в моя прост акъл — подзе той, като сложи последния удар върху крайчеца на косата, па вдигна глава и ме изгледа добродушно и дори някак гузно. Той сякаш бе усетил мисълта, що мина през ума ми. — Не са наистина лъжица за моите уста, ама на, токо се зароят от само себе си някак такива едни мисли и зафанат да мъчат душата ми... Някой път, както въртя косата на къра или премятам иглата, ето че отневиделица ми додат тия мисли, па се разтрупя, та чак се унеса. «Защо е такъв света? — си думам. — Кога ще настане оправ? Кога ще тръгне всичко по добър път? — си думам. — Да нема вече кавги и битки, да нема война... Всичко да се нарежда с мир и любов. И данъците да са по-леки. н поминъкът да стане по-добър, и живота да бъде по-честит и по-радостен»...

Малките очи на бае Цено, които преди туй ме гледаха някак плахо, сега беха светнали и от погледа му като че ли се излъчваше някакво вдъхновение.

Миг след туй пламъка и вдъхновението в погледа му се изгубиха и възбуденото му лице доби напрежния добродушен израз.

— Ех, то тия работи, байовото — подзе той спокойно, като зафана да натъкмява косата в косилото, — само дето измъчват и тровят душата... А то файда от тях никаква

си нема. Работицата, работицата, тя е най-благословеното нящо. Тя дава хляба. Па и душата прави по-радостна. Бае Цено стана.

— Защо не седя да си поотпочинеш?

Аз смятах, че като довърши клепането, той ще поостане да си поговорим още малко, та мислех да му кажа нящо насърчително и ободрително. Ала той...

— Трябва да се откарва, байовото, че виж колко нящо още ме чака — отвърна, като посочи с ръка непокосената част от ливадчето. Па нарами косата и тръгна с привичните му отмерени стъпки към оня край, отдето щеше да започне нов откос.

Станах и аз и заследих с поглед бае Цена.

Изправен на слога, той извади бруса и бързо наточи изклепаната коса. И като се прекръсти, залови с едната ръка края на косилото, с другата — изгладения рог, поставен по средата му, па замахна с косата от дясно към ляво, после втори път и трети, и четвърти... И гъстата детелина, изпъстрена с вирнали своите главици цветя, бързо се поваля, гърчи се и се напластява в започнатия нов откос. Върти косилото бае Цено, като пристъпя мерно и полека по очистената от косата пътека. Погледът му е устремен към равномерния замах на косата. Той изглежда спокоен. Спокоен се гледа и израза на широкото му лице. Може би душата му сега е обзета от бодрото и радостно чувство, което буди благословения труд. Но кой знае дали не щат пак да се зароят в главата му ония парливи мисли и едра бръчка пак да набразди неговото чело, и отново да се разбунуи умирената му сега душа...

Немаше какво повече да правя на ливадчето. Прибрах някои празни съдове и си тръгнах.

— Ха, остай сбогом, бае Цене.

— На добър час, байовото, и много здраве в село.

Като отминах малко, извърнах глава и още веднаж погледнах към косача. С превързана кърпа на главата, той все тъй равномерно върти косата и откоса след него все повече расте.

От главата ми не излизаше мисълта за онова, що чух от бае Цена и което тъй ме изненада. Да го знаеш добродушен и весел човечец, чуден майстор и на тамбура, и на кавал, душа-човек, поет и художник, и изведнаж сега тук, наместо да те омае със своя кавал, както го очакваш, изпъква пред тебе някакъв самороден философ и политик...

Продължавам да вървя из същия път по брега на реката. Слънцето, издигнато доста нависоко, силно прежуря. Никакъв ветрец не полъхва. Дългите кукурузени листа, приведени към земята, тихо и спокойно дремят. Само рекичката доле под брега бърбе своята нескончаема приказка. И отсреща откъм полегатото осеяно с кръстци поле едвам-едвам се донася извития и проточен глас на тъжна жътварска песен.

Редакторски бележки:

Постот – ивица в нива, която жътварите ожънват на едно минаване. [[обратно](#)]

Чешири – потури [[обратно](#)]

Кесатлък – недоимък, недостиг, беднотия [[обратно](#)]

[Съдържание](#)